

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

نشست پژوهشی:

کشت فراسرزمینی ایران

معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

- وب سایت خبرگزاری صدا و سیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

□ نکات برجسته:

- ❖ کشت فراسرزمینی به معنای کاشت انواع محصول در دیگر کشورها و واردات آن به کشور متقاضی است که زمینه رونق تولیدات کشاورزی و ایجاد امنیت غذایی را برای آن کشور فراهم می‌کند.
- ❖ کشورهای آمریکا، انگلستان و چین در کشت فراسرزمینی پیشرو هستند و با در اختیار گرفتن زمین‌های کشاورزی کشورهای غیر از طریق خرید یا اجاره به تولید محصولات مورد نظرشان می‌پردازند.
- ❖ استرالیا در بین کشورهای آسیا و اقیانوسیه، تنها تا سال ۲۰۱۱ حدود ۴۵ میلیون هکتار از اراضی خود را اجاره داده یا فروخته است و پس از آن اندونزی با ۴/۲ میلیون هکتار در مقام بعدی فروش یا اجاره زمین قرار می‌گیرد.
- ❖ انجمن ملی کشت فراسرزمینی ایران باستناد بند (ک) ماده (۵) قانون تشکل اتاق بازرگانی-صنایع-معادن و کشاورزی ایران و ماده ۵ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار با اهداف و مسئولیت‌های خاص در تاریخ ۹۷/۰۶/۱۱ تأسیس و به ثبت رسید.
- ❖ بی‌شک اولین و مهم‌ترین مزیت کشت فراسرزمینی به جلوگیری از هدر رفت آب مرتبط می‌شود.
- ❖ ایران حدود ۵/۵ تا ۶ میلیون تن ذرت، ۴/۵ میلیون تن جو، ۵ تا ۶ میلیون تن کنجاله سویا، ۱ میلیون تن برنج و ۸۰ تا ۸۵ درصد روغن و دانه‌های روغنی را از طریق واردات تامین می‌کند. که برای امنیت آنها بهتر است تا این میزان از طریق کشت فراسرزمینی تامین گردد.

□ مقدمه و طرح مسئله

ایمنی و امنیت غذایی به مفهوم دسترسی آحاد مردم به غذای سالم و کافی یکی از سرفصل‌های مهمی است که از سوی مسوولان و سیاستگذاران کشورهای مختلف دنیا به کار گرفته می‌شود. این پدیده به اشکال گوناگونی نمود یافته است. بعضی کشورها با بالا بردن بهره‌وری کشاورزی و سرمایه‌گذاری زیربنایی در این صنعت به این مهم واکنش نشان داده‌اند در حالی که بعضی دیگر ضمن توجه به بهره‌وری در صنعت داخلی کشاورزی، به کشت‌های فراسرزمینی روی آورده‌اند. کشت فراسرزمینی به معنای کاشت انواع محصول در دیگر کشورها و واردات آن به کشور متقاضی است که زمینه رونق تولیدات کشاورزی و ایجاد امنیت غذایی را برای آن کشور فراهم می‌کند. از این‌رو، کشورهایی که از محدودیت منابع داخلی (آب و زمین) رنج می‌برند، توسط این روش و با اجاره اراضی در سایر کشورها، اقدام به تولید مایحتاج خود می‌کنند. در مورد کشت فراسرزمینی، کشورهای آمریکا، انگلستان و چین پیشرو هستند و با در اختیار گرفتن زمین‌های کشاورزی کشورهای غیر از طریق خرید یا اجاره به تولید محصولات مورد نظرشان می‌پردازند.

در ایران به منظور ساماندهی امور مربوطه به حفظ و توازن و فراهم کردن بهره‌وری بیشتر از سرمایه‌گذاری و تولید و همچنین امنیت غذایی و جلوگیری از هدر رفتن بیشتر آب و منابع زیرزمینی و حاصلخیزی خاک و بهبود نسبی کشاورزی و تولید و تشویق کشاورزان خیره و تحصیلکرده و بکارگیری نیروهای آماده به کار در بخش کشاورزی انجمن ملی کشت فراسرزمینی ایران باستناد بند (ک) ماده (۵) قانون تشکل اتاق بازرگانی-

صنایع-معادن و کشاورزی ایران و ماده ۵ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار با اهداف و مسئولیت‌های خاص در تاریخ ۹۷/۰۶/۱۱ تأسیس و به ثبت رسید.

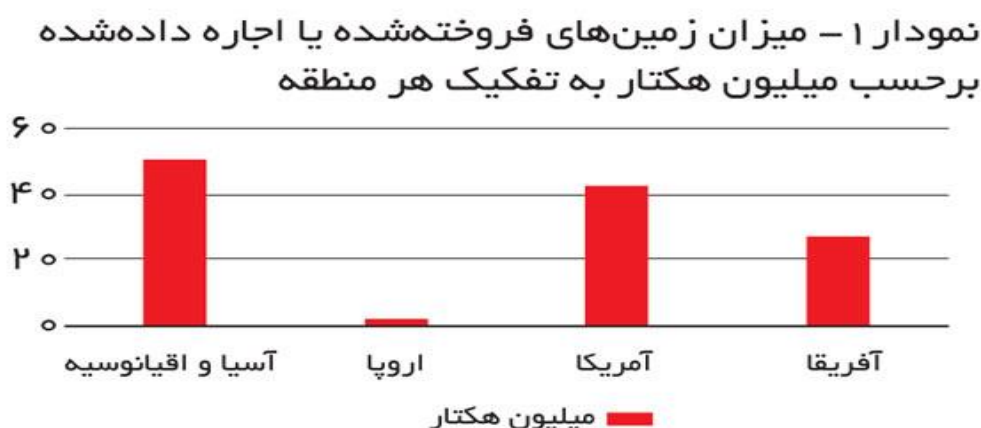
در همین راستا، گروه اقتصاد پژوهش خبری در ادامه سلسله نشست‌های کارشناسی خود به بررسی وضعیت کشت فراسرزیمینی در دنیا و ایران و مزایا و معایب آن در مورخ ۹۷/۰۹/۲۴ با حضور آقای علیرضا شیخانی، دبیر انجمن کشت فراسرزیمینی ایران اختصاص داده است.

□ کشت فراسرزیمینی در دنیا

آمارها و مطالعات جهانی نشان می‌دهد بیشتر کشورهای توسعه یافته آمریکای شمالی و اروپا، قدرت‌های نوظهور آسیا و کشورهای صادرکننده نفت خاورمیانه، عمده خریداران زمین‌های کشاورزی بوده‌اند و از طرف دیگر کشورهای فروشنده یا اجاره دهنده زمین‌ها، عمدتاً از ملل فقیری چون آفریقا، آمریکای شمالی، آسیای جنوبی و اروپای غربی هستند.

یکی از این آمارهای قابل استناد به مجموعه داده‌های منتشر شده از سوی موسسه گرین در سال ۲۰۱۱ مربوط می‌شود. پایش اولیه این داده‌ها در مورد میزان زمین فروخته شده یا اجاره داده شده برای تولید محصولات کشاورزی به تفکیک هر منطقه به شرح نمودار زیر است. نمودار گویای این وضعیت است که بیشترین زمین اجاره داده شده یا فروخته شده مربوط به کشورهای آسیا و اقیانوسیه است که البته این مساله نباید همراه کننده منظور شود. چرا که بیشتر از هر چیزی این موضوع به اراضی وسیع و مناسب قابل کشت این کشورها بر می‌گردد که این شرایط مساعد، موجب اجاره یا فروش این زمین‌ها به کشورهای غیر شده است. دقیق‌تر شدن در جزئیات آماری این مجموعه آماری منتشر شده نشان می‌دهد استرالیا در بین کشورهای آسیا و اقیانوسیه، تنها تا سال ۲۰۱۱ حدود ۴۵ میلیون هکتار از اراضی خود را اجاره داده یا فروخته است و پس از آن اندونزی با ۴/۲ میلیون هکتار در مقام بعدی فروش یا اجاره زمین قرار می‌گیرد. کمترین میزان اجاره یا فروش به تفکیک مناطق به کشورهای اروپایی بر می‌گردد. در بین کشورهای اروپایی، اوکراین دومین کشور وسیع بعد از روسیه، با حدود یک میلیون هکتار قرارداد فروش یا اجاره تا سال ۲۰۱۱ و طبق آمارهای جدید با احتساب سه میلیون هکتار قراردادی که با چین در سال ۲۰۱۳ منعقد کرده است در مقام اول اجاره یا فروش زمین قرار دارد. اوکراین کشوری است که همچون استرالیا و اندونزی به خاطر شرایط مساعد آب و هوایی و بارش گسترده و عدم نیاز کشت به آب فراوان و همچنین وضعیت مناسب خاک و حاصلخیزی آن، از این طریق به جذب سرمایه‌گذاری خارجی روی آورده است. در این کشور به طور متوسط در مناطق غربی حدود ۱۲۰۰ میلی‌متر در طول سال بارش وجود دارد. در بین کشورهای قاره آمریکا، همان‌طور که پیشتر عنوان شد عمده فروش یا اجاره زمین به کشورهای آمریکای جنوبی مربوط می‌شود و از این حیث تا سال ۲۰۱۱، آرژانتین با ۱۸ میلیون هکتار و پاراگوئه با ۷/۸ میلیون هکتار، آمریکا با ۶/۴ میلیون هکتار و برزیل با ۴/۵ میلیون هکتار مقام‌های اول تا پنجم را در اجاره یا فروش زمین داشته‌اند. واکاوی این مساله باز هم نشان از میزان بارش بالا و وضعیت مناسب و

حاصلخیزی خاک این مناطق دارد. و اما در بین کشورهای آفریقایی، حکایت کاملاً متفاوت است و فروش یا اجاره زمین نه به صرف آب و هوای مناسب که بیشتر به دلیل فراهم نبودن زیر ساخت‌های لازم در حوزه کشاورزی، پایین بودن بهره‌وری و میزان سرمایه‌گذاری در این حوزه مرتبط است و کشورهای مذکور آن گونه که پیداست بیشتر به خاطر مشکلات اقتصادی تن به این گونه جذب سرمایه‌گذاری خارجی داده‌اند. آمار منتشره نشان می‌دهد تا پایان سال ۲۰۱۱، کشورهای سودان، سودان جنوبی، تانزانیا، اتیوپی و گینه بیشترین میزان فروش یا اجاره زمین را داشته و مورد طمع و دست‌اندازی کشورهای حوزه خلیج فارس و کشورهای همچون هند و چین واقع شده‌اند.

منبع: محاسبات محقق و مجموعه داده‌های منتشرشده
موسسه گرین در سال ۲۰۱۱

□ کشت فراسرزمینی ایران

انجمن کشت فرا سرزمینی ایران یک انجمن بسیار نوپا و جوانی است. از ۵ سال پیش این موضوع مطرح و در دستور کار دولت جمهوری اسلامی قرار گرفت. دیدارهایی که مسئولین کشور ما با کشورهای دیگر داشتند در حاشیه بحث‌های اصلی خودشان موضوع کشت فراسرزمینی را مطرح می‌کردند و کشورها خیلی اشتیاق نشان می‌دادند.

کشت فراسرزمینی با توجه به تخصصی بودن موضوع به وزارت جهاد کشاورزی سپرده شده و در طی چند سال اقدام عملی صورت نگرفت تا اینکه در تاریخ ۲۹ فروردین ۱۳۹۵ دولت با یک آئین نامه و دستورالعمل در چند بند وزارت جهاد کشاورزی، وزارت دارایی، بانک مرکزی و وزارت امور خارجه را مکلف کرد که مجموع این وزارتخانه‌ها، هیات متولی کشاورزی فراسرزمینی باشند و برنامه‌ریزی و همکاری بکنند. اما باز هم دستاورد موفق‌تری بدست نیامد، در نهایت در اوایل سال ۱۳۹۶ دولت به این نتیجه رسید که این کار را به بخش خصوصی اتاق بازرگانی بسپارد. بعد از مطالعات فراوان در اتاق بازرگانی و نظرخواهی از تمام صاحب نظران داخلی و

خارجی و کشاورزان ایرانی که سال‌ها در کشورهای خارجی کشاورزی می‌کردند اساسنامه انجمن کشت فرا سرزمینی نوشته و تصویب شد.

انجمن ملی کشت فراسرزمینی ایران در اتاق بازرگانی صنایع-معادن و کشاورزی ایران با موافقت و نظارت اتاق ایران در مورخ ۹۷/۰۶/۱۱ با ثبت رسمی تشکیل شد و این انجمن دارای شخصیت حقوقی و مالی مستقل است و بصورت صنفی-حرفه‌ای-تخصصی غیر سیاسی و غیر انتفاعی فعالیت می‌نماید.

انجمن ملی کشت فراسرزمینی به منظور ساماندهی امور مربوطه به حفظ و توازن و فراهم کردن بهره‌وری بیشتر از سرمایه‌گذاری و تولید و همچنین امنیت غذایی و جلوگیری از هدر رفتن بیشتر آب و منابع زیرزمینی و حاصلخیزی خاک و بهبود نسبی کشاورزی و تولید و تشویق کشاورزان خبره و تحصیلکرده و بکارگیری نیروهای آماده به کار در بخش کشاورزی با اهداف و مسئولیت‌های خاص تأسیس گردید.

به دلیل در دسترس نبودن آمارهای دقیق و با اتکا به آمارهای اعلامی جهاد کشاورزی، ایران حدود یک میلیون هکتار اراضی زیر کشت در کشورهای خارجی دارد و و آن طور که مشخص است، کشت فراسرزمینی مورد توجه جدی انجمن کشت فراسرزمینی ایران است و پیش‌بینی شده در آینده نزدیک در دو تا سه میلیون هکتار از اراضی کشورهایی که دارای وضعیت مساعدی از نظر آب و خاک است کشت انجام بگیرد. آن‌گونه که مشخص است دلایل اصلی انجمن کشت فراسرزمینی بیشتر به سمت محصولات نشانه می‌رود که امکان تامین کافی آنها در کشور وجود ندارد که از جمله آنها می‌توان به کنجاله سویا، جو، برنج، ذرت و دانه‌های روغنی اشاره کرد. از طرفی کشورهای هم‌جوار همچون روسیه و قزاقستان و همچنین ترکمنستان به دلیل شرایط مساعد آب و هوایی و حاصلخیزی و در نظر گرفتن این مساله که ارزش آب بسیار پایین است و همچنین داشتن مرز آبی و خاکی که هزینه نقل و انتقال را پایین می‌آورد، مطلوب کشت هستند.

نمونه‌های از کشاورزان کشت فراسرزمینی ایران در کشورهای دیگر:

- قزاقستان: این شخص گوسفند پرورش می‌دهد و کشتارگاه دارد و یک هواپیمای ایران ایر و یک هواپیمای روسی هفته‌ای دو هواپیما گوشت گرم وارد کشور می‌کنند و حدود ۷ هزار هکتار زمین دارد.
- عراق: یکی از اعضاء انجمن در عراق ذرت، جو و گوشت وارد می‌کند و حدود یک هزار هکتار کشاورزی و حدود ۲ هزار رأس گاو و گوساله دارد.
- برزیل: یک کشاورز عضو انجمن که ذرت و نیشکر کشت می‌کند و حدود ۶۰ هزار هکتار زمین دارد.
- آذربایجان: ایشان جو کشت و به کشور وارد می‌کند.
- اوگاندا: این عضو انجمن ۳ هزار هکتار زمین کشاورزی دارند.

۵ گروه دیگر نیز در حال بستن قرارداد با کشورهای مختلف هستند که بازدیدهای خودشان را انجام داده و منتظر بستن قرارداد و شروع به کار هستند.

کشور ما حدود ۵/۵ تا ۶ میلیون تن ذرت، ۴/۵ میلیون تن جو، ۵ تا ۶ میلیون تن کنجاله سویا، ۱ میلیون تن برنج و ۸۰ تا ۸۵ درصد روغن و دانه‌های روغنی را از طریق واردات تامین می‌کند. که برای امنیت آنها بهتر است تا این میزان از طریق کشت فراسزمینی تامین گردد.

□ مزایای کشت فراسزمینی^۱

بی‌شک اولین و مهم‌ترین مزیت کشت فراسزمینی به جلوگیری از هدر رفت آب مرتبط می‌شود. یکی از بحران‌هایی که شدیداً آینده کشور را تهدید می‌کند مساله بحران آب است. این مساله عمدتاً تحت تاثیر سه عامل مهم یعنی افزایش جمعیت، کشاورزی سنتی و مدیریت نامناسب و سیاستگذاری‌های غلط نمود یافته است. در حالی که تنها ۱۲ درصد از اراضی کل کشور، قابلیت کشت دارد اما ۹۳ درصد از مصرف آب‌های کشور به آن تخصیص داده می‌شود. این معضل زمانی پررنگ‌تر می‌شود که بدانیم تنها ۱۰ درصد از تولید ناخالص ملی کشور، از راه کشاورزی به دست می‌آید و ۱۷ درصد نیروی کار کشور در این بخش مشغول هستند. ضروری است به جهت کمک به حل این بحران به دو نکته مهم و اساسی اشاره بشود. نکته اول به کمک در جهت بهره‌ور کردن کشاورزی موجود و استفاده از روش‌های آبیاری و کاشت، داشت و برداشت نوین مرتبط است و نکته دوم به کاشت محصولات آب‌بر در سایر کشورها و ایجاد کشت فراسزمینی برمی‌گردد که قطعاً یکی از این دو بدون دیگری راه‌گشا نخواهد بود و لازم است تا این دو سیاست در کنار هم دیده شود تا بتوان حداقل بر پاره‌ای از مشکلات پیش‌رو فائق آمد.

مزیت دوم این طرح به افزایش تولید و همچنین تامین امنیت غذایی مربوط می‌شود. از جمله کالاهای حیاتی و مهم می‌توان به روغن، ذرت، جو، کنجاله سویا و برنج اشاره کرد که لازم است در کشت فراسزمینی در اولویت قرار بگیرند. همچنین تولید کالاهای آب‌بر همچون گندم هم می‌تواند در کنار توجه به تولید داخل در دستور کار باشد. طبق آمار اعلامی جهاد کشاورزی در حال حاضر، ۸۵ درصد از محصولات روغنی و بخش قابل توجهی از ذرت مصرفی کشور وارداتی است. به همین خاطر ایرادی ندارد که محصولات راهبردی مثل گندم، خوراک دام و دانه‌های روغنی به وسیله کشاورزان ایرانی در خارج از مرزهای کشور کشت و تولید شده و برای تامین نیازهای داخلی مورد استفاده قرار گیرد. تبدیل فن و دانش به محصول یکی دیگر از مزایای کشت فراسزمینی محسوب می‌شود. اگر این مساله را بپذیریم بنابراین می‌توان انتظار داشت با صدور خدمات فنی و مهندسی و با توجه به اینکه خیل جوانان تحصیل کرده بیکار در رشته کشاورزی داریم به تولید محصول در کشورهای همجوار بپردازیم این مساله زمانی اهمیت دوچندان پیدا می‌کند که بدانیم قیمت تمام شده محصول در بسیاری از کشورهای همجوار به دلیل بارش فراوان و حاصلخیزی خاک آنها، ۶۰ درصد قیمت تمام شده در داخل است. نهایتاً اینکه اگر به این نتیجه برسیم که تولید بعضی از محصولات استراتژیک و حیاتی لازم است و تولید آن در داخل به صرفه نخواهد بود، یا کفاف تقاضای موجود را نخواهد داد و کشت فراسزمینی ضرورت دارد به عنوان یک

^۱ - محمد کاظم رحیمی، دانشجوی اقتصاد دانشگاه صنعتی شریف، روزنامه دنیای اقتصاد، کشت فراسزمینی، ۹۵/۴/۱۱

پیشنهاد می‌توان برای خرید یا اجاره زمین از طریق منابع صندوق ذخیره ارزی اقدام و با وام دادن به بخش خصوصی به تحقق این مهم اهتمام ورزید.

□ معایب و چالش‌های کشت فراسرزمینی^۱

بررسی معایب و چالش‌های کشاورزی در خارج از مرزهای کشور را با طرح این سوال آغاز می‌کنیم که آیا دولت خود می‌خواهد در این طرح سرمایه‌گذاری کند یا زمینه را برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی فراهم کرده است؟ اگر دولت خود، داعیه‌دار این کار یا حداقل بخشی از آن باشد، نمی‌توان انتظار چندانی جز هدر رفت بیشتر منابع و سرمایه‌های کشور داشت چرا که عملکرد چندین ساله اقتصاد دولتی خود گویای واقعیت‌های بسیاری است که جز خسران و تضييع منابع نتیجه محسوس و ملموسی نداشته است. اما اگر خوش بین باشیم که دولت نقش تسهیل‌گر و قانونگذار را حفظ کند و به بخش خصوصی این امکان را بدهد، آن وقت این سوال مطرح می‌شود که انتخاب سرمایه‌گذاران بر چه مبنای اصولی خواهد بود که کشاورز و فعالانی انتخاب شوند که شایستگی‌های لازم را از هر جهت داشته و مانع از ایجاد رانت و رانت‌خواری شود. در این صورت انتظار می‌رود تا فرادستان اقتصادی مولفه‌های لازم برای تحقق انتخاب بر مبنای افراد شایسته را مدنظر داشته باشند.

چالش بعدی در کشت‌های فراسرزمینی به این مسأله مرتبط می‌شود که کشت‌های فراسرزمینی به‌رغم اینکه در کوتاه مدت، می‌توانند مفید فایده واقع شوند آیا در بلند مدت هم از پویایی و پایداری لازم برخوردار است. چرا که در بلند مدت به دلایل مختلفی از جمله ثبات سیاسی داخل و خارج از کشور و تغییر شرایط اقتصادی-اجتماعی کشورهای میهمان و میزبان و همچنین بروز بحران‌های پیش‌بینی نشده تحقق این طرح با چالش‌های اساسی و جدی روبه‌رو خواهد شد و ممکن است حتی امنیت غذایی زیر سوال برود. بنابراین می‌طلبد تا علاوه بر اینکه نیم‌نگاهی به کشت محصولات استراتژیک و حیاتی در کشور وجود داشته باشد برای برقراری این پایداری به جای تمرکز بر چند کشور خاص، تعداد کشورهای بیشتری مورد کشت قرار بگیرد تا قدرت مانور در شرایط مختلف افزایش یابد. اگر از دو چالش مذکور بتوان به راحتی گذشت انتقاد بسیار مهم‌تری به این طرح وارد است که کشت فراسرزمینی به‌رغم و اغراق مسوولان در مورد افزایش اشتغال تاثیر معناداری بر افزایش تولید و کاهش بیکاری نخواهد داشت و حتی در نگاهی بدبینانه باعث کاهش تولید و اشتغال هم خواهد شد. چرا که در اکثر کشورهای هدف، از جمله کشورهای آفریقایی نیروی کار ارزان به وفور یافت می‌شود و جذب و اعزام نیروی کار به آن کشورها به علت هزینه‌های زیاد اقتصادی چندان مقرون به صرفه نخواهد بود. از طرف دیگر مفهوم مهم‌تر بحث سرمایه و کمیابی سرمایه است. انتقال سرمایه به کشورهای میزبان، به معنی کاهش سرمایه‌گذاری در داخل و کاهش تولید داخلی و در نتیجه کاهش اشتغال در بخش کشاورزی خواهد شد. و به نظر می‌رسد این انتقال هزینه-فرصت‌سنگینی دارد که حداقل آن، توجه کمتر به کشاورزان داخلی و کاهش اشتغال در این حوزه خواهد بود.

^۱ - محمد کاظم رحیمی، دانشجوی اقتصاد دانشگاه صنعتی شریف، روزنامه دنیای اقتصاد، کشت فراسرزمینی، ۹۵/۴/۱۱

□ کلام آخر

نکته پایانی اینکه اگر انجمن کشت فراسرزیمینی ایران و وزارت جهاد کشاورزی مصمم به اجرای این طرح و گسترش آن است باید جوانب مختلف قضیه را به دقت مورد کنکاش قرار داده و برنامه‌ریزی را به گونه‌ای صورت دهد که با اقدام کشت در مورد محصولات خاص و آب‌دوست در کشورهای مناسب، ضمن اینکه نگرانی‌های مذکور را کاهش دهد، ترتیباتی اتخاذ شود تا با انتخاب صحیح کشورهای هدف منافع این طرح بر هزینه‌های آن فزونی یابد. همچنین باید به این مهم توجه بشود که این برنامه به هیچ وجه نباید باعث غفلت از کشاورزی داخلی و تداوم بی‌برنامگی و کاهش سرمایه‌گذاری در این بخش باشد.

